

Szerzői változat (postprint). Eredeti publikáció: Móró, L. (2012) Enteogén egyházak: szakramentális vallások vagy drogos szekták? Kendeffy Gábor & Kopeczky Rita (szerk): *Vallásfogalmak sokfélesége*, 198-204. oldal. A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán „A vallásfogalmak sokfélesége” címmel 2011. november 11-12-én rendezett konferencia válogatott és szerkesztett anyaga. L'Harmattan kiadó, Budapest. ISBN 978-963-236-623-4. http://www.harmattan.hu/konyv_978.html

Enteogén¹ egyházak: szakramentális² vallások vagy drogos szekták?

Móró Levente, MSc, PhD (Cand.)

(születési év: 1972)

Viselkedéstudományi és Filozófia Tanszék, Turku Egyetem, Finnország

Abstract (in English)

Entheogenic Churches: Sacramental Religions or Druggie Sects?

Altered states of consciousness, along with their inducing methods and techniques (e.g., contemplation, prayer, meditation, fasting, chanting, trance dance) are essential parts of religious ceremonies worldwide. In the repertoire to directly experience the transcendental dimension, there has been an important role also for plant-based mind-altering substances. Psychoactive drugs that are being utilised in ritual-ceremonial context may be properly referred to as *entheogens*. According to archeological findings and historical documentation, such entheogens are the *soma* mentioned in the Hindu Vedas, certain *Psilocybe* spp. mushrooms in Meso-American cultures, the enigmatic *kykeon* drink of the Eleusian mysteries in ancient Greece, and the fly agaric mushroom used by Siberian shamans. The best-known modern examples for sacramentally used substances are *peyote* cacti among Native American Church members, and the *ayahuasca* decoction of South American syncretistic Christian churches.

For modern societies, the relationship between drugs and religion remains a controversial topic. However, moral objections are often based merely on governmental drug strategies and public media stories, not on arguments or evidence from the science of religion. It is to be noted that from historical and phenomenological points of view, the purpose and depth of entheogen-assisted direct mystical experiences are indistinguishable from otherwise induced religious experiences. Thus, the concept of entheogenic religions may well fit into an extended bio-psycho-socio-spiritual framework of human nature. Defining the notion of religion may be also needed for settling practical legal issues, for example in categorizing certain religious groups as churches. In the USA, religious freedom allows the sacramental use of otherwise illegal drugs by exemption from the federal Drug Enforcement Administration (DEA). As an example, five currently used indicia of religion for carrying out such a legal evaluation process are to be detailed.

¹ A magyar nyelvben főnévként és melléknévként is szereplő *enteogén* szó (melynek pontosabb meghatározását és etimológiáját ld. a szövegben) egyaránt utalhat a "belső istenélményt létrehozó" hatást kiváltó szerekre, illetve az effajta szerek használatára (pl. cél), a szerhasználat tágabb fogalmi kereteire (pl. vallásosság) és annak intézményesített formáira (pl. egyház) is.

² A *szakramentális* jelzővel illelhető vallásokban a *szakramentum* szó a szentségre nem csupán mint aktusra/rítusra utal, hanem magában foglalja a szertartások során használatos, a szentséggel történő összekapcsolódást elősegítő és közvetítő fizikai-materiális tárgyakat, anyagokat, szereket is (pl. isteni eredetűnek tartott, a szertartás során rituálisan fogyasztott „szent” növényeket).

Enteogén egyházak: szakramentális vallások vagy drogos szekták?

1. Módosult tudatállapotok

A módosult tudatállapot (MTÁ) egyik elterjedt meghatározása: „Ideiglenes változás a szubjektív élmény általános mintájában, mely során az egyén úgy véli, hogy elmebeli működése határozottan eltér szokványos ébrenléti tudatállapotának bizonyos általános normáitól”³. A MTÁ sokféle jelenség és az azokat előidéző módszerek gyűjtőfogalma, melybe beleférnek többek között az álmodás és tudatos álom, hipnózis, meditáció, hallucinációk, transzállapotok, valamint testen kívüli, vallásos-misztikus és halálközeli élmények is. A MTÁ-k lehetnek önmaguktól, illetve betegségek által kiváltódóak, vagy szándékosan (pl. fiziológiailag, pszichológiailag, farmakológiailag) kiváltottak. Az előidéző technikák többek között ingermegvonáson, túlingerlésen, az ingerek ismétlésén, testi változásokon, légzésmódokon, vagy pszichoaktív szerek használatán alapulhatnak.

Egyes módosult tudatállapotok, illetve az elérésüket célzó módszerek (pl. ima, meditáció, böjtölés, kántálás, transztánc) vitathatatlanul szerves részeit képezik a vallásos szertartásoknak. Az észlelési folyamatok jelentős megváltozása olyan misztikus és eksztatikus élményekhez vezethet, amelyeket a vallások szent révületként, profetikus látomásként, vagy isteni beavatásként értelmezhetnek. A vallásos élmények különböző válfajai is erősen tudatmódosító hatásúak lehetnek; a sokféle érdekes jelenség közül megemlíthetők: a nyelveken beszélés (glosszolália), a kézrátétel hatására bekövetkező, esetlegesen rángatózással járó gyógyulások, az átszellemült elragadtatás önkívületi állapota (eksztázis), a sámáni révülés, valamint a különféle látomások (víziók). Technikai szempontból nézve szinte minden templomban és vallásos összejövetelen megfigyelhető a szinte minden tudati alrendszerbe bevonó ingermanipuláció: aranycsillogás, szentek arcképei, zene, tágas tér, tömeg, kántálás, ima, térdelő testhelyzet, füst, illatok, félhomály, misztika, mozgássorozatok, társas szerepek, és így tovább.

2. Tudatmódosító szerek

A transzcendens dimenzió közvetlen megtapasztalását elősegítő eszköztárban mindig is kiemelt helyen szerepeltek a különféle növényi eredetű tudatmódosító

³ G. W. FARTHING: *The Psychology of Consciousness*, Englewood Cliffs 1992.

hatású készítmények⁴. A pszichoaktív szerekkel kapcsolatos fogalmak tisztázását néhány meghatározással érdemes kezdeni. Hallucinogén hatású minden olyan pszichoaktív szer, amely észlelési élményeket hoz létre az elmében. Pszichotomimetikus szereknek azokat a pszichoaktív anyagokat nevezzük, amelyek valamelyest elmebetegségre hasonlító (de csupán ideiglenes és visszafordítható) tüneteket hoznak létre. Pszichedelikus, vagyis az „elmét kinyilvánító” pszichoaktív szereknek hívjuk a személyes fejlődéshez is hasznosítható, „tudattágító” céllal fogyasztott anyagokat. Enteogén szerek pedig az elsősorban vallásos vagy spirituális élmény kiváltását elősegítő, szakramentumként (azaz itt a szentséggel összekapcsoló rítus fizikai tárgyaként) használt pszichoaktív növények és hatóanyagok. Fontos belátnunk, hogy ugyanazon szerek – kontextus és kultúra függvényében – többféle céllal is használhatók, így más diskurzusokban másként nevezendők!

A „prototipikus” pszichedelikum – egyben a legismertebb és legkutatottabb hallucinogén – kétségkívül a Dr. Albert Hofmann svájci vegyész által 1943-ban felfedezett félszintetikus anyarozs-származék, a lizergsav-dietilamid (LSD). E rendkívül kis dózisban is igen hosszú hatásidejű (6–12 óra) szerrel több mint 40000 kontrollált kísérletet végeztek az 1950-60-as években, és hatásait több mint 1000 tudományos publikáció ismertette.

A hagyományos használattal rendelkező szerek közül megemlítenéd a meszkalin, mely egyes kaktuszfajok (pl. *peyote*, San Pedro) növényi alkaloidja, és többek között a 250 ezer tagú Native American Church szakramentuma is. A 3–6 órás időtartamú szer által kiváltott pszichedelikus utazás (*trip*) többek között Aldous Huxley angol író által került megörökítésre a világirodalomban „Az észlelés kapui” című művében.

Még régebbi rituális felhasználási kultúrával bírnak egyes pszilocibin hatóanyagú badargombafajok, melyeket Mexikóban „az istenek húsa” néven tiszteltek és fogyasztottak alkalmanként. A pszilocibint tartalmazó „varázsgombák” tudatmódosító hatásának időtartama viszonylag rövid, csupán 4–6 óra.

Növényi eredetű hallucinogén vegyület a lizergsav-amid (LSA) is, mely egyes növényekben, pl. az égszínkék hajnalka és hawaii törpe farózsa magjaiban található

⁴ T. LITTLE: *Drug Based Religions and Contemporary Drug Taking*, Journal of Drug Issues 18 (1988) 271–284.

meg. A természetben előforduló LSA szerkezetileg jelentősen hasonlít a félszintetikus LSD-re, sőt annak előanyagaként (prekursoraként) is hasznosítható, ám intenzitása és hatásideje rövidebb, csupán 4–8 óra.

Egyes növények – pl. akácfaajok és a pántlikafű (*Phalaris arundinacea*) – dimetil-triptamin (DMT) hatóanyagot tartalmaznak. Ez a vegyület, mely a többi szerhez viszonyítva a legerősebb vizuális hatásokat képes produkálni, vélhetőleg az emberi agy tobozmirigyében is megtalálható. Az elfüstölve bejuttatott DMT rövid, mindössze 15–30 perc hatásidejű, ám rendkívül intenzív hallucinogén élményt okozhat. A szer tradicionális használata leginkább a néhány órányi erős pszichedelikus hatást kifejtő *ayahuasca* főzet formájában ismert.

A mexikói látnokszálya (*Salvia divinorum*) hatóanyaga a szalvinorin-A – a többi pszichedelikus szertől eltérő módon – nem a szerotonin, hanem az opioid receptorokra ható vegyület. Az elfüstölve csupán néhány percig ható szerre jellemzőek a tér-, idő- és testérzékelés erőteljes megváltozásai, valamint a saját tudattól függetlennek tapasztalt, jóindulatú vagy semleges, gyakran nőneműként észlelt lények (entitások) jelenléte is.

Mivel az enteogén céllal használt hatóanyagok nem hatnak az agyi jutalmazóközpontokra, ezért nincs igény e szerek bejuttatásának ismételtetésére. Ezért tehát – a kokainnal, a heroinnal, a dohánnyal, és a kannabisszal ellentétben – a pszichedelikumokra nem jellemző sem a tolerancia, sem a függőség, sem pedig a megvonási tünetek⁵.

3. Enteogének és vallás

A rituális-ceremoniális használatú pszichoaktív szerekre e kontextusban tehát legpontosabban az *enteogén* szakkifejezéssel utalhatunk⁶, mely a görög *en* („benn”), *theosz* („isten”) szavakból, valamint a francia *-gène* („valamit létrehozó”) képző⁷ azonos jelentésű angol változatából, a *-gen*-ből összeállított angol neologizmus magyar átvétele. A számos régészeti lelet, kultúrantropológiai és etnobotanikai

⁵ T. B. ROBERTS (ED.): *Psychoactive Sacramentals: Essays on Entheogens and Religion*, San Francisco 2001.

⁶ C. A. RUCK, J. BIGWOOD, D. STAPLES, J. OTT, & R. G. WASSON: *Entheogens*, *Journal of Psychedelic Drugs* 11 (1979) 145–146.

⁷ A francia képző a *-genész* (–*született*”, *”létrehozott*”) görög képző átvétele, félreértett jelentéssel.

bizonyíték, valamint történelmi dokumentáció szerinti enteogének közül megemlítendőek pl. a hindu Védákban leírt *szóma*, a közép-amerikai kultúrákban használt psilocibin-gombák, az ókori görög eleuziszi misztériumok titokzatos *kykeon* itala, valamint a szibériai sámánok légyölő galócája⁸. A szakrális célú szerhasználat modernkori példái pedig a *peyote*-kaktuszt használó Native American Church⁹, az *ayahuasca*-főzetet fogyasztó dél-amerikai eredetű szinkretista keresztény kiségyházak (pl. Santo Daime), valamint a különféle mesterségesen előállított hallucinogén vegyületeket használó, XX.századi vallásos csoportok¹⁰.

Az enteogén célú szerhasználat vallási dimenziójának fogalmi leírását jelentősen megnehezíti, hogy a modern társadalmi párbeszédében a drogok és vallás kapcsolata kevésbé tárgyalt, szinte tabutéma. A vallástudományi megközelítést figyelmen kívül hagyó morális és társadalmi ellenérvek azonban leginkább állami drogstratégiákra és közmédiák által sulykolt, populáris és propagandisztikus drogdiskurzus-elemekre épülnek. Fenomenológiai szempontból viszont az enteogének segítségével megélhető közvetlen misztikus élmény sem céljában, sem mélységében, hanem csupán elérési eszközeiben különbözik az általánosan elfogadott „szermentes” technikákkal előidézhető vallásos tapasztalásoktól^{11,12}. A jelenséget társadalomtudományilag – például a módosult tudatállapotokban átélt élmények lehetséges integrációjával is foglalkozó transzperszonális pszichológia szemszögéből – vizsgálva az enteogén vallásosság gond nélkül beilleszthető egy bio-pszicho-szocio-spirituális keretrendszer emberképébe¹³.

⁸ SCHULTES, R. E., & HOFMANN, A.: *Plants of the Gods: Origins of Hallucinogenic Use*, New York 1979.

⁹ SZALAI J.: *Hallucinogének a vallás(ok)ban: A „pejoti-evés” vallástudományi megközelítésben* (diplomamunka), Szeged 2009.

¹⁰ R. STUART: *Entheogenic Sects and Psychedelic Religions*, MAPS Bulletin 12 (2002) 17–24.

¹¹ R. GRIFFITHS, W. RICHARDS, M. JOHNSON, U. MCCANN, & R. JESSE: *Mystical-type experiences occasioned by psilocybin mediate the attribution of personal meaning and spiritual significance 14 months later*, Journal of Psychopharmacology 22 (2008) 621–632.

¹² R. WALSH: *Entheogens: True or False?* The International Journal of Transpersonal Studies 22 (2003) 1–6.

¹³ J. P. BISHOP: *Biopsychosociospiritual Medicine and Other Political Schemes*, Christian Bioethics 15 (2009) 254–276.

4. A transzcendencia vallásalkotó mechanizmusa

A módosult tudatállapotok potenciális vallásalkotó mechanizmusaként az a lelkiület szolgálhat, mely transzcendens és spirituális élmények hatására jöhet létre az egyénben. A híveket alapvetően összekapcsolhatja annak személyes felismerése, hogy spontán vagy indukált módokon (pl. ima, meditáció, transzállapotok és egyéb hasonló során) közvetlenül megtapasztalhatók bizonyos misztikus jelenségek. A beszámolókat szerint ilyenek például az én-határok elmosódása és a mindenségbe beleolvadás; a saját esendőség és egy nagyobb egységbe tartozás átélése; egy vagy több idegen, jó szándékú lény jelenlétének érzékelése; béke, szeretet, nyugalom, boldogság, szépség érzései, és egyéb hasonlóak.

E tapasztalások transzcendens jellege, felfoghatatlansága és elmondhatatlansága alapvetően átalakíthatják a meglévő világnézet¹⁴, és egy magasabb értékrendet hozhatnak létre, melynek ismertetőjegyei az élet különféle létformáinak tisztelete, a világ felfoghatatlan bonyolultságának alázatos elismerése, az eltérő nézőpontok természetes jellegének elfogadása, a szimbiózisok életminőség-javító mivoltának felismerése, és egyéb hasonlóak lehetnek. A megválaszolatlan alapvető és végső kérdéseket mélyen érintő élmények egy értelmező hitrendszer kialakítását igénylik, melynek alapja az a közös meggyőződés, hogy a megtapasztalt spirituális élmények – helyesen feldolgozva – tartós és pozitív hatással lehetnek a mindennapi életre.

A vallásos-misztikus élmények feldolgozásához egy, a közös meggyőződésen nyugvó, ám egyben erkölcsi, etikai és életvezetési útmutatást is adó lelki hitközösség létrehozása szükségeltetik. Az egyház hitvallását elfogadó hívek – lelki fejlődésük érdekében – lényegesnek tartják a transzcendencia átélését és a vallásos élmény közvetlen megtapasztalását, a módosult tudatállapotokat mint ennek az élménynek a hatékony eszközeit értékelik és hasznosítják, és önként vállalják az előrehaladást a spirituális ösvényen – annak minden nehézségével együtt.

5. Pszichedelikumok és spiritualitás

A tudatmódosító szerek vallásos-spirituális célú használatának jelenkori létezését számos tanulmány támasztja alá, melyek közül a következőkben az

¹⁴ L. MÓRÓ, & V. NÓREIKA: *Sacramental and spiritual use of hallucinogenic drugs*, Behavioral and Brain Sciences 34 (2011) 319–320.

egyetlen hazai alanyokon felvett, nemzetközi szaklapban publikált online kérdőíves felmérés eredményeit ismertetem¹⁵. A tanulmány 23 különböző drog 14-féle használati célját vizsgálta 667 alanyon, különös tekintettel a pszichedelikus drogok önismereti használatára. A szerhasználati szokásaik szerint csoportosított alanyokkal megküzdés (*coping*), életcél, valamint spiritualitás kérdőívek kerültek felvételre. A skálaeredmények rámutattak, hogy a (saját bevallásuk szerint) problémamentes droghasználók életcéljai nem különböztek lényegesen a drogokat nem használók életcéljaitól. A szerek és szerkategóriák tekintetében a pszichedelikus drogok használói kevesebb problémáról számoltak be, mint az egyéb drogok fogyasztói. Az egyéb drogokat egyéb célokra használó, illetve a drogokat nem fogyasztó válaszadókhöz képest viszont az önismereti céllal pszichedelikus drogokat fogyasztók szignifikánsan magasabb pontszámot értek el a spiritualitás-skálán, vagyis számukra a spiritualitás fontosabb irányító erőként van jelen a döntéseket igénylő élethelyzetekben. Az eredmények tehát arra mutatnak rá, hogy az önismereti és vallásos-spirituális célú droghasználati mentalitás akár egyfajta védőfaktoroként is szolgálhat a transzcendens dimenziót szakrális célú szerhasználat által elérni kívánók számára a másfajta (sokszor mértéktelen, felelőtlen, vagy csupán céltalan) droghasználati formák okozta problémák ellen.

6. Vallásfogalom a joggyakorlatban

A vallás fogalmának meghatározása jogi szempontból is szükséges lehet a magukat vallási közösségnek tartó csoportok egyházkénti kategorizálásának kérdésében. A szabad vallásgyakorlás jogát alkotmányosan biztosító Egyesült Államokban például a szövetségi kábítószer-ellenes hivatal (Drug Enforcement Administration, DEA) véleményezi azokat az eseteket, amikor vallásos közösségek kivételt kérvényeznek egy-egy kábítószernek minősülő szer szakrális célú használatának szankcionálása alól. Korábbi igazságügyi esetekben a DEA öt indiciumot vizsgált annak eldöntése végett, hogy a kérvényező közösség egyháznak nyilvánítható-e vagy sem. A vallás fogalmi meghatározását a világi joggyakorlatba átültető DEA a következő szempontokat veszi figyelembe:

¹⁵ L. MÓRÓ, K. SIMON, I. BÁRD, & J. RÁCZ: *Voice of the Psychonauts: Coping, Life Purpose, and Spirituality in Psychedelic Drug Users*, Journal of Psychoactive Drugs 43 (2011) 188–198.

- (1) Végső ideák: A vallás tanai olyan alapvető kérdésekkel foglalkoznak, mint az élet, az életcélok, és a halál.
- (2) Metafizikai hiedelmek: A hit egy olyan valóságot érint, mely meghaladja a közvetlenül jelenlévő fizikai világot.
- (3) Erkölcsei vagy etikai rendszer: A vallás olyan viselkedési szokásokat vagy életmódot ír elő, melyek erkölcsösnek vagy etikusnak tekinthetők.
- (4) Hiedelmi lefedettség: A vallás olyan átívelő hiedelmi tömböt alkot, mely egyesítetten igyekszik a hívő számára válaszokat kínálni a mindennapi élet problémáira és gondjaira.
- (5) Vallási ismertetőjegyek: A vallás olyan különféle egyedi külső ismertetőjegyeket használ, melyek alapján egyértelműen azonosítható.

A fenti indiciumokat megvizsgálva tehát ismét beigazolódhat a korábbi felvetés: az enteogén egyházak nem különböznek vallási lényegükben a szereket szakrális céllal nem használó többségi egyházaktól.

7. Összefoglalás

Bár a vallásosság és a pszichoaktív szerek gondolati összekapcsolása szinte lehetetlennek tűnik a modern, főáramlatú társadalmi diskurzusok számára, a két téma közös halmazának meglétét vallástörténelmi bizonyítékok és drogkutatási eredmények igazolják. Mint ahogy ezen rövid tanulmányomban igyekeztem rámutatni, a szakrális célú droghasználat (a) évezredek történelmi háttérrel, (b) kiterjedt modernkori gyakorlattal, (c) jelentős transzcendens fenomenológiával, (d) potenciális vallásalkotó mechanizmussal, (e) ártalomcsökkentő mentalitású védőfaktorral, és (f) esetenkénti törvényi elismertséggel rendelkezik. Az enteogén vallásosság témaköre tehát mind mélysége, mind felderítetlensége, de legfőképpen társadalmi kvázi-tabu státusza okán rejteget különösen izgalmas kutatási lehetőségeket a vallástudományok művelői számára.